

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

**И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д. 13.16.527

Кол жазма укугунда

УДК: 81-11(575.2)(043.3)

НУРКУЛОВА МАРЫЙПА РЫСКЕЛЬДИЕВНА

**ОКУТУУ КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ ЖҮРГҮЗҮЛГӨН МЕКТЕПТЕРДЕ
АЛДЫН АЛА ӨТКӨРҮЛҮҮЧҮ ОРУС ТИЛИНИН ООЗЕКИ
КУРСУНДА КӨРСӨТМӨЛҮҮЛҮКТҮ ПАЙДАЛАНУУНУН
ЛИНГВОДИДАКТИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (орус
тили)

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

Авторефераты

Бишкек – 2017

Диссертациялык иш И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин башталгыч мектептерде кыргыз жана орус тилин окутуунун технологиясы кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Омурбаева Дамира Касымбаевна

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору,
профессордун м.а.
Манликова Минавар Халыковна

педагогика илимдеринин кандидаты,
ага илимий кызматкер
Тагаева Гульмира Сарыгуловна

Жетектөөчү мекеме: С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин тилдер кафедрасы,
педагогика жана
окутуунун технологиялары кафедрасы,
дареги: 722600, Кыргыз Республикасы,
Нарын шаары, Ленин көчөсү, 127

Диссертациялык иш 2017-жылдын 24-ноябрында саат 13:00дө И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д.13.16.527 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: 720023, Бишкек шаары, Камская көчөсү, 10 А.

Диссертациялык иш менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан, дареги: Бишкек ш., Раззаков көчөсү, 51; жана <http://arabaev.kg/do.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2017-жылдын 24-октябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, педагогика
илимдеринин кандидаты, доцент

Х.Мураталиева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Азыркы күндө постсоветтик өлкөлөрдө, анан ичинде, Кыргыз Республикасында орус тилин окутуунун көйгөйлөрү актуалдуу бойдон калууда. 2011-жылдын декабрындагы «Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 5-беренесине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндөгү» Мыйзамы Кыргыз Республикасында орус тилине расмий тил макамын бекиткен. Ошондой эле, бул макам 2010-жылдын 27-июнундагы КР Мыйзамында ишке ашырылган Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 10-беренесинде бекемделген.

Кыргызстандагы заманбап кырдаал, өлкөнүн Евразия экономикалык биримдигине кириши, экономика, маданият жана саясат айдыңындагы байкалган ааламдашуу процесси улуттар аралык жана тилдер аралык байланыштын кеңейишине алып келди. Азыркы күндө кыргыз коомунда орус тилин үйрөнүүгө далалаттанууну байкоого болот жана акыркы мезгилде аны үйрөнүү мотивациясы сезилерлик өсүүдө.

«Мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана Кыргыз Республикасынын тил саясатын жүзөгө ашыруу боюнча чаралар жөнүндөгү» 2013-жылдын 1-июлундагы Кыргыз Республикасынын Президентинин колу коюлган Жарлыкта: «коомдун заманбап абалынын реалдуулугу жана Кыргызстандагы элдердин биримдигин бекемдөө максатында конституциялык укукту жана жарандардын эркиндигин сактоодо, алардын этникалык тегине карабай, мамлекеттик тил бардык кыргызстандыктар үчүн бириктирүүчү тил болушун талап кылат» деп белгиленет. Бул Жарлык биздин мамлекеттеги тил саясатынын жакынкы жана келечектеги перспективасын аныктайт.

Кыргыз коомунда пикир алышуу каражаты катары орус тилин үйрөнүүгө болгон мотивациянын кайрадан өсүүсүнүн фонунда, окутуунун алгачкы эле этабында расмий тилди практикалык жактан билүүнү камсыздоого жөндөмдүү каражаттарды издөө өзгөчө актуалдуулукка ээ болду.

Акыркы жылдары баштапкы билим берүүчү кыргыз мектептерде орус тилин окутуу боюнча суроолор компетенттик жаңы позицияда каралып жатат.

Ошого байланыштуу, компетенттик ыкманын негизинде, орус тилин үйрөтүүнүн баштапкы этабында, көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун натыйжалуулугун ачып берүүгө байланышкан суроолорду изилдеп чыгуу актуалдуулукка ээ болот. Аталган ыкма сабакта көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануунун мүнөзүн жана кызматын сезилерлик өзгөрттү.

Өзгөчө көңүл окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүгүнө бурулуп, активдүү окутуунун элементтери киргизилет жана бул жерден кенже курактагы мектеп окуучуларын окутууда натыйжалуураак болушу үчүн, ошондой эле, экинчи тилде пикир алышууну камсыздоодо каражаттарды жана ыкмаларды тандоого шарт түзүү боюнча педагогко белгилүү милдеттер жүктөлөт.

Диссертациялык теманын негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы:

Орус тилин бөтөн тил катары окутуунун методикасы бай тажрыйбага ээ, кыргыз мектептеринде алгачкы этапта орус тилин окутууда көрсөтмөлүүлүктү колдонуу жана тандоо көйгөйлөрүн изилдөөдө биз бул тажрыйбаларга таяндык.

Ал эң биринчи кезекте, орус окумуштуу-методисттеринин (М.В. Бартольд, В.Г. Болтянский, М.В. Голованова, Г.Г. Городилова, Л.В. Занков, Е.В. Коток, Л.П. Прессман, В.М. Чистяков, С.Г. Шаповаленко ж.б.) эмгектери.

КМШ өлкөлөрүнүн ичинен көрсөтмөлүү каражаттардын негизинде окуучулардын кептик ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсүнө өзгөчө көңүлдү Армениялык окумуштуулар (Н.А.Байбуртян, Л.Г. Баласанян, Н.Н. Грачева – Бархударян, И.М.Геодакян, Б.М. Есаджанян, С.С.Оганесян) бурат.

Баштапкы өзбек мектептеринде орус тилин окутуу методикасынын көйгөйлөрүнө, анын ичинде көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануу маселелерине арналган иштер Т. Амонова, Т.Г. Иргашева, С.М. Махмудова, А.М. Минаев, А.В. Миртов, М.Х. Тохтаходжаева, М.А. Хегай тарабынан жазылган.

Орус тилин окутуу боюнча маселелери Казакстандык окумуштуу-методисттердин (Г.А. Бадамбаева, Х. А. Бекмухамедова, Г. Ф. Гуревич, Р. Д. Есенжолова, М. Р. Кондубаева, В. К. Павленко, Э. Д. Сулейменова, Тюлебаева М.А., Н. Н. Шманова ж.б.) эмгектеринде изилденген.

Заманбап шартта башталгыч кыргыз мектептеринин окуучуларынын тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенцияларын калыптандырууга чоң маани берилген Э.Ш. Абдулина, Б. С. Абайдулова, Н. А. Ахметова, А. И. Васильев, К.Д. Добаев, С.А. Елебесова, А. Т. Исакова, В.Г. менен Н.Г. Каменецкие, М. Х. Манликова, Д. К. Омурбаева, В.П. Петров, М. Дж. Тагаев, П.И. Харакоз, Л. А. Шейман ж.б. сыяктуу методисттердин эмгектери бар.

Изилдөөнүн методологиялык жана теориялык негизин философиялык, тилдик, психолингвистикалык илим менен тилдин жана ой жүгүртүүнүн байланышы, пикир алышуу жана кабыл алуу процессинде тилдин ролу жөнүндөгү (Л.С. Выготский, Н.И. Жинкин, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, Д.Б. Эльконин, А.А. Леонтьева, И.А. Зимняя) изилдөөнүн негизги жоболору түзүлгөн.

Иштин методологиялык мааниси инсандык (И. Б. Бекбоев, Г.В.Селевко, Н.К. Тихомиров, Н.А. Горлова), инсанга багытталган (А.В. Мудрик, А.Б. Орлов, В.В. Сериков, И.С. Якиманская и др.), инсандык-ишмердүүлүк (И.А.Зимняя, Г.С. Тагаева), коммуникативдик (Н.А. Ахметова, И.Л. Бим, К.Д. Добаев, М.Х. Манликова, Е.И.Пассов), көйгөй-коммуникативдик (О.Ю. Искандарова), коммуникативдик-ишмердүүлүк (А.А. Леонтьев), ишмердүүлүк (Э.В. Ильенков, Г.С.Батищев, М.К. Мамардашвили, Г.П. Щедровицкий, Э.Г. Юдин ж.б.) сыяктуу жолдорго ээ.

Орус тилин бөтөн тил катары окутуунун методикасында инсандык-ишмердүүлүк жолу үстөмдүк позицияны алат.

Инсанга багытталган, инсандык-ишмердүүлүк жолдорунун негизин иштеп чыгууга кыргызстандык методисттер И.Б.Бекбоев, К.Д. Добаев, Н.П. Задорожная, Г.С. Тагаева ж.б. өз салымдарын кошушкан.

Методикалык адабияттарга жана окутуу практикасына жүргүзүлгөн анализ, 1-класстарга орус тилин окутууда көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануу эпизодикалык мүнөздө болуп, кыргыз мектептеринде алдын ала өтүлүүчү оозеки орус тилинин курсунун максат, милдеттерин ишке ашырууну камсыздоого жөндөмдүү, көрсөтмөлүүлүктү ыраттуу психологияга негиздеп пайдалануунун жоктугун көрсөттү.

«Экинчи тил»: «Балдар фольклорунун кээ бир чыгармаларын билүү жана аткаруу. Балдар үчүн орус тилинде жеткире билүүнү түшүнүү» предмети боюнча куррикулумунун талаптарына карабай, алдын ала өтүлүүчү орус тили курсунда сабакта угуу көрсөтмөлүүлүгүн пайдалануу жетиштүү түрдө натыйжалуу колдонулбай келет. Ошондой эле, иллюстрациялык көрсөтмөлүүлүктү колдонууга байланышкан маселе иштелип чыкпаган бойдон калып жатат. Мунун негизги себеби, окуучулардын адекваттуу компетенциясын калыптандыруучу үндүк жана көрүү көрсөтмөлүүлүгүн пайдалануу боюнча методикалык колдонмолордун, көрсөткүчтөрдүн жоктугу болуп эсептелет.

Сабакты инсандык-ишмердүүлүк жолунун негизинде, ар кандай көрсөтмөлүү каражаттар жана окутуу процессин жекелештирүү менен уюштуруу, баштапкы кыргыз мектептер үчүн артыкчылыктуу болот.

Ошондуктан, изилдөөнүн темасын тандап алууда кыргыз мектептеринде алдын ала өтүлүүчү оозеки орус тилин окутуу мезгилинде, компетенттик негизде окуучунун тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетентүүлүгүн калыптандыруу үчүн теориялык да, практикалык да планда көрсөтмөлүүлүк көйгөйүн чечүүнүн маанилүүлүгү түрткү болду.

Диссертациялык иштин темасынын илимий программалар менен байланышы: Иш И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин башталгыч мектептерде кыргыз жана орус тилинин окутуунун технологиясы кафедрасында аткарылган.

Изилдөөнүн объектиси: окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин I-класстарын окутууда орус тилин окутуунун методикасын өркүндөтүү процесси

Изилдөөнүн предмети: окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин I-класстарына орус тилин көрсөтмөлүү окутуу каражаттарын пайдалануу менен окутуу аркылуу окуучунун тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенцияларын калыптандыруу

Изилдөөнүн максаты: компетенттик негизде көрсөтмөлүүлүктү пайдалануу методикасынын лингводидактикалык негизиндерин иштеп чыгуу жана окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде алдын ала өтүлүүчү оозеки орус тилин окутууда көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануунун натыйжалуу методдорун табуу.

Коюлган максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй **милдеттерди** чечүү зарыл:

1. Башталгыч мектептерде орус тилин окутууда көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануунун методикалык жолун аныктоо, жалпылоо, ачып көрсөтүү үчүн психологиялык-педагогикалык адабияттарга лингводидактикалык, лингвистикалык анализ жүргүзүүнүн негизинде системалаштыруу, тереңдетүү жана үйрөнүү

2. Башталгыч кыргыз мектептеринде алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсун окутуу этабында көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануунун методикасынын заманбап абалын изилдөө.

3. Алдын ала өтүлүүчү оозеки курсту окутуу мезгилинде компетенттик негизде, кептик ишмердүүлүктүн түрлөрүн адекваттуу калыптандырган көрсөтмөлүү каражаттар системасын комплекстүү пайдаланып, окутуунун методикасын иштеп чыгуу.

4. I-класстын окуучуларынын социомаданий, коммуникативдик, тилдик компетенциясын калыптандырууга багытталган үн жана иллюстративдик

көрсөтмөлүүлүктүн түрлөрүнө тапшырмаларды жана көнүгүүлөрдүн системасын иштеп чыгуу.

5. Алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсун окутууда көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануунун сунушталган методикасынын натыйжалуулугун тажрыйба-эксперименталдык жол аркылуу текшерүү.

Коюлган милдеттерди чечүүнү ишке ашыруу төмөнкүдөй изилдөө методдорун пайдалануунун негизинде жүзөгө ашат:

- теориялык: изилдөөнүн темасы боюнча методикалык, дидактикалык, педагогика-психологиялык, лингвистикалык адабияттарга анализ кылуу; азыркы окуу-методикалык комплекстерине, программаларына, курикулумдарга, предметтик стандартка анализ.

- эмпирикалык: окуу процессине көз салуу, мугалим жана окуучулар менен пикир алышуу; алдын ала өтүлүүчү орус тилини оозеки курсунун убагында кенже курактагы окуучулардын оозеки кебиндеги орус тилинин калыптануусуна байкоо жүргүзүү; окуучулардын сандык жана сапаттык жоопторун анализдөө; маалыматтарды статистикалык иргөө.

Изилдөөнүн тажрыйба-эксперименталдык базасы катары Чүй областынын Ысык-Ата районундагы Я.Я.Ваккер атындагы, Кант шаарындагы №4, Токмок шаарындагы №1 мектеп-гимназиясы, Панфилов районундагы №1 Чалдовар, Каптал-Арык районундагы А.Осмонов атындагы орто мектептери алынды. Экспериментке жалпысынан 285 окуучу, алардын ичинен 141тажрыйба жана 144 окуучу текшерүү классы болду.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси төмөнкүлөрдөн турат:

- башталгыч мектепте орус тилин окутуунун методикасынын лингводидактикалык негизи, ошону менен бирге, кыргыз мектептеринде алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсунда көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун методикасы иштелип чыкканында;

- компетенттик негизде алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсунда үндүк, графикалык жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун методикасы иштелип чыгып жана жайылтылгандыгында;

- I-класстарга орус тили сабагында үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктү пайдалануу боюнча тапшырмалардын жана көнүгүүлөрдүн системасы иштелип чыкканында;

- көрсөтмөлүү каражаттардын негизинде орус тилин кыргыздарга үйрөтүүнүн алгачкы этабында окуучулардын социомаданий, коммуникативдик, тилдик компетенцияларын калыптандыруунун модели иштелип чыкканында.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: алгачкы жолу башталгыч кыргыз мектептеринин, башталгыч мектептердин адистерин даярдоонун окутуу процессинде (И.Арабаев атындагы КМУ, Ж.Баласагын атындагы КУУ) лекциялык жана практикалык сабактардын мазмунунда, компетенттик негизде көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануунун методикасы иштелип чыгып, жайылтылгандыгында; жүргүзүлүп жаткан окуу-ченемдик документтерине киргизүү үчүн окутууда көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануу жана тандоо боюнча методикалык көрсөткүч сунушталгандыгында.

Негизги теориялык жана практикалык сунуштар башталгыч мектептерде орус тилин окутуунун методикасы боюнча атайын курстарды иштеп чыгууда пайдаланылышы мүмкүн; диссертациялык иштин материалдарын кыргыз мектептеринин I-класстары үчүн орус тили боюнча азыркы окуу-методикалык комплекстеринин авторлору пайдаланышы мүмкүн; ар кандай көрсөтмөлүүлүктү пайдалануу менен сунушталган көнүгүүлөр жана тапшырмалар системасы мугалимдерге практикалык жактан көмөк көрсөтүп, орус тили сабагында тапшырмаларды түзүүдө колдонулушу мүмкүн.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Постсоветтик мейкиндиктеги акыркы жүз жылдыктагы өзгөрмөлүү социомаданий, экономикалык жана саясий шартты эске алуу менен башталгыч мектептерде орус тилин окутуунун методикасын теориялык, практикалык негизде системалаштыруу, жалпылоо жана анализдөө компетенттик негизде башталгыч кыргыз мектептеринде орус тилин окутуунун методикасынын лингводидактикалык негизин, ошону менен бирге, көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун методикасын иштеп чыгуунун зарылдыгын көрсөттү.

2. Азыркы учурда башталгыч кыргыз мектептеринде орус тилин окутуунун методикасынына баллына анализ, I-класстын окуучуларынын билимин констатциялоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, азыркы программалар жана окуу куралдар окуучулардын социомаданий, коммуникативдик, тилдик компетенциясын калыптандырууга түрткү бере албайт.

3. Башталгыч кыргыз мектептеринин I-классында орус тили сабагында тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенциясын калыптандыруу үчүн көрсөтмөлүүлүктүн комплексин пайдалануунун методикасынын натыйжалуулугу, окутуунун көрсөтмөлүү каражаттарынын ар кандай түрлөрүнө тапшырмалардын жана көнүгүүлөрдүн системасын иштеп чыгуунун эсебинен жогорулашы мүмкүн.

Издөнүүчүнүн жеке салымы:изилденүүчү көйгөй алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсунда компетенттик негизде орус тилин окутууда үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктү пайдалануу методикасынын иштелип чыкканын да жана анын башталгыч кыргыз мектептеринин окуу процессине киргизилген дигинде; сунушталган методиканын натыйжалуулугу Кыргызстандагы мектептерде жүргүзүлгөн тажрыйба-эксперименттик иштердин жүрүшүндө көрсөтүлгөндүгүндө.

Издөөнүн жыйынтыгынын апробацияланышы: диссертациялык иштин материалдары 2011-жылдан 2016-жылдар аралыгында кафедранын жыйындагы талкуунун жүрүшүндө семинарларда, эл аралык, республикалык жана аймактык илимий конференцияларда: КРнын эмгек сиңирген мугалими К.Сартбаевдин 80 жылдыгына арналган илимий-практикалык конференцияда (Бишкек-2013); «Жогорку окуу жайга илимий-изилдөө ишин уюштуруунун актуалдуу көйгөйлөрү» (Бишкек 2010), И.Арабаев атындагы КМУнун 70 жылдыгына арналган «Эки баскычтуу билим берүү системасына өтүүнүн шартындагы педагогикалык практика: көйгөйлөрү жана келечеги», (Бишкек 2015); Э.Т. Токсомбаевдин 70-жылдыгына арналган илимий-практикалык конференция (Бишкек, 2016) ж.б. жарыяланган.

Диссертациялык иштин жыйынтыктарынын толук чагылдырылышы: диссертациялык изилдөөнүн негизги корутундулары, анын негизги теориялык жоболору жана методикалык көрсөткүчтөрү Кыргыз Республикасынын Жогорку

аттестациялык комиссиясы сунуштаган басылмаларда автордун 14 макаласында, «Сүрөттөрдүн тарыхы», «Туура сүйлөйбүз» үндөштүрүлгөн окуу-методикалык колдонмосунда чагылдырылган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү: Диссертация киришүүдөн, 3 главадан, жыйынтыктан, корутундудан, практикалык сунуштардан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана эки тиркемеден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 152 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу негизделип, изилдөөнүн максат жана милдеттери, көйгөйлөрү чечмеленет, методологиялык негизи, илимий жаңылыгы, практикалык баалуулугу, коргоого коюлуучу жоболор ачылат; изилдөөнүн жыйынтыгынын жайылтылышы жана апробация жөнүндө маалымат келтирилген.

«Орус тилин окутуунун алгачкы этабында көрсөткүчтү колдонуунун мүмкүнчүлүктөрү» аттуу биринчи главада изилдөөнүн көйгөйлөрү боюнча илимий иштерге анализдин жыйынтыгы, башталгыч мектептин окуучуларын окутуунун принциптеринин негизгилеринин бири болгон, көрсөтмөлүүлүктүн табиятына болгон окумуштуулардын көз карашы, орус тилин бөтөн тил катары окутуу үчүн көрсөтмөлүү каражаттардын системасы дагы иллюстративдик, үндүк көрсөтмөлүүлүктүн орду жана ролу каралган; окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсунда орус тилин окутуунун максат, милдеттери, мазмуну аныкталган; кенже мектептик курактагы окуучуларды окутууда көрсөтмөлүү каражаттарды кабыл алуунун психологиялык өзгөчөлүүлүгү каралган.

Көрсөтмөлүүлүк принциби – бул көрсөтмөлүү материалдар менен иштөө багытын аныктоочу, аны окуу процессинде пайдалануунун милдетин кароочу дидактиканын алгачкы негизги жобосу.

Биздин изилдөөбүздө **көрсөтмөлүүлүк** ар бир окуучунун жеке аң-сезиминде белгилүү баалоо-мезгилинде чагылдырылган, рационалдуу маанилүү сезимдик-предметтик курчап турган дүйнө аймагы деп түшүндүрүлөт.

Биринчи жолу кабыл алуу жана окутуунун сезимдик тажрыйбасын негизге алуу менен, көрсөтмөлүүлүктүн принцибин Л.А.Коменский ачып, аны теориялык жактан негиздеген, ал көрсөтмөлүүлүктү колдонмону окуу материалын өздөштүрүүгө түрткү берүүчү каражат катары караган.

Андан ары көрсөтмөлүүлүк принциби ар кандай курактагы балдарды окутууда көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун психологиялык өзгөчөлүгүн негиздеп, анын маңызын тактаган И.Г.Песталоцци, Т.Кампанелла, Ж.-Ж. Руссо, И. Гербарт, А. Дистервег сыяктуу көрүнүктүү ойчулдардын жана педагогдордун эмгектеринде өнүктүрүлгөн.

Башталгыч мектептерде орус тилин окутуунун методикасына негиз салуучулардын бири К.Д. Ушинский көрсөтмөлүүлүккө окуучунун ишмердүүлүгүн жана сезимдик образын калыптандырууну активдештирүү каражат катары терең психологиялык негиздеме берген. Көрсөтмөлүүлүктүн негизинде калыптанган көрсөтмөлүүлүк эмес, сезимдик образ гана окутуудагы башкы нерсе болуп эсептелет.

Азыркы күндө окутуудагы көрсөтмөлүүлүк принциби мектеп курсунун бардык предметтерин окутууда кеңири колдонулуп келет. Орус тилин бөтөн тил катары окутуу процессинде көрсөтмөлүү каражаттардын ролу окучуулардын сабак учурунда пикир алышуусуна түрткү берүүчү, ар кандай кырдаалдарды түзүүдө турат.

КМШ өлкөлөрүнүн ичинен көрсөтмөлүү каражаттардын негизинде окучуулардын кептик ишмердүүлүгүн өнүктүрүү көйгөйлөрү боюнча Россия, Армения, Өзбекстан, Казакстан ж.б. өлкөлөрдүн окумуштуулары активдүү алектенишкен жана азыр да алектенип келүүдө. Тигил же бул көрсөтмөлүү каражатты окуу-методикалык комплексине киргизүүдө, биринчи кезекте, окуучулардын эне тил жана орус тилинин айырмачылыгын билүүгө байланышкан кыйынчылыктарды жеңүүдө аталган колдонмонун мүмкүнчүлүктөрү эске алынышы керек.

Иллюстративдик көрсөтмөлүүлүк төмөнкүдөй кызматты аткарат:

1) комментарийлөөчү (бул кызматында иллюстративдик көркөм материал лексикалык түшүнүктү калыптандыруу үчүн пайдалуу);

2) түрткү берүүчү (бул кызматында иллюстративдик материал сөздөрдү, грамматикалык формаларды жана конструкцияларды пайдаланууда өз алдынчалыкта активдештирүү үчүн пайдалуу);

3) коммуникативдик (бул кызматында иллюстративдик материал окуу-кептик кырдаалды түзүүнү жеңилдетиши мүмкүн).

Үндүк көрсөтмөлүүлүк төмөнкүдөй кызмат аткарат.

1) сүйлөө жана басым көндүмүнө түзөтүүлөрдү киргизүү;

2) орусча кепти үн чыгарып айтууну кабыл алуу көндүмүн өнүктүрүү;

3) окуучулардын коммуникативдик көндүмүн калыптандыруу.

Өткөн кылымдын 90-жылдарынын башында эле академик Н.М.Шанский окутууда көрсөтмөлүү каражаттарды иштеп чыгуу зарылдыгы жөнүндө «Белгилүү лингвистикалык окутуунун мазмунуна, анын этабына, конкреттүү методикалык милдеттерге жана окутулуп жаткан тилдик фактыларга салыштырылып каралат» – деп айткан.

Башталгыч кыргыз мектептеринде алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсун окутуу мезгилинде үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктүн натыйжалуулук деңгээлин ачып көрсөтүүдө, ушул этапка орус тилин окутуунун мазмуну, максаты жана милдети каралган.

2009-жылы КР Билим берүү жана илим министрлигинин коллегиясынын чечими менен баштапкы жалпы мектептик билим берүү үчүн типтүү предметтик куррикулумбекитилген. Башталгыч кыргыз мектептеринде орус тилин окутуунун концепциясы, бул окуучунун кептик өнүгүүсү үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачып, окутууну уюштуруудагы инсандык-ишмердүүлүк жолун тандайт.

I-IV класстар үчүн «Экинчи тил» предмети боюнча куррикулумда ар бир класс үчүн коммуникативдик (кептик, тилдик жана социомаданий) компетенттүүлүк аныкталган. Куррикулумдун негизинде 11 жылдык кыргыз мектептеринин 1-4-класстары үчүн орус тили боюнча программа иштелип чыккан. Ал программага ылайык, окутуунун биринчи жылы толугу менен алдын ала өтүлүүчү курс болуп эсептелет.

Программада I-класстын бүтүшүн калыптандыруучу негизги компетенциялары бөлүнүп көрсөтүлгөн.

1. Тилдик:

- I-класстын тематикасынын чегинде, пикир алышуу кырдаалына кызмат көрсөтүүчү 300 сөз көлөмүндөгү лексикалык бирдикти билет.

- орус тилиндеги үндү жана үндүк айкалышты айырмалайт жана айта алат, сөздөргө үндүк анализ жүргүзөт.

- типтүү сүйлөмдөрдү билет.

2. Кептик (коммуникативдик):

- I-класстын тематикасынын чегинде пикир алышуу кырдаалына кызмат кылуучу лексикалык кептин бирдигин колдоно алат.

- Пикир алышууга катышып Ким? Эмне? Качан? Кайда? деген суроолорду берип жана аларга жооп бере алат.

- Өзү жөнүндө аңгеме, сүрөттөө, орусча кепти түшүнүү жана кабыл алуу сыяктуу чакан аңгемелерди түзө алат.

3. Социомаданий:

- Балдар фольклорунун кээ бир чыгармаларын билет жана аткарат, кептик этикеттик норманы сактайт.

Башталгыч кыргыз мектептеринин I-класстарынын окуучуларына сунушталган сүрөттүү окуу куралынын негизинде гана жогоруда саналган компетенцияларды калыптандыруу биздин көз карашыбызда окутууга коюлган максатка жетүүнү кыйындатат. Программанын талаптарына ылайык окуучулардын тилдик, кептик, социомаданий компетенцияларын калыптандыруу, көрсөтмөлүү каражат долборлоо багыты инновациялык кайра түзүүнү талап кылат. Башталгыч мектептерде окутууну инсандык-ишмердүүлүк жолу менен ишке ашыруунун негизинде гана, адекваттуу калыптандыруучу кептик ишмердүүлүктүн түрлөрү көрсөтмөлүү башка каражаттарды иштеп чыкпастан, бир гана окуу колдонмонун негизинде калыптандырылышы мүмкүн эмес.

Башталгыч кыргыз мектептеринде алдын ала өтүлүүчү орус тили курсу сабагында үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктү иштеп чыгууда, кенже курактагы мектеп жашындагы балдардын көрсөтмөлүүлүктү кабыл алуусунун психологиялык өзгөчөлүгү каралган.

Окутуу системасын өркүндөтүүнүн үстүндө иштеген бир катар психологдор (С.Ф. Жуйков, А.В. Запорожец, И.А. Зимняя, Г.С. Костюк, Н.А. Менчинская, Д.Б. Эльконин ж.б.) кенже мектептик курактагы балдардын психологиялык мүмкүнчүлүгүн тыкыр карашкан.

Белгилүү психолог М.И. Геодакян «6 жаштын психологиясынын кээ бир маселелери» аттуу макаласында баланын мектепке барган алгачкы жылдарында окууга болгон жакшы мамилесин калыптандыруу маанилүүлүгүн жана окуудагы зарыл болгон психологиялык сапаттарды ишке ашыруу үчүн «баланын сүйүктүү алектенүүсү: ырдоо, сүрөттөрдү көрүү, жомокторду угуу, мультфильмдерди көрүү жана өзгөчө ар кандай жемиштүү ишмердүүлүк» менен алаксытуу зарыл деп белгилейт.

И.А. Полайчева «педагог-психологдор өздөрүнүн изилдөөлөрүндө окуучулардын сабак учурундагы уккандарынын орто эсеп менен 10% мазмуну акыл-эсинде сакталып калат деп бекемдешет. Окуу аркылуу кабыл алуунун болжол менен

30% бекемделет. Окуучулардын кандайдыр бир предметке же көрүнүшкө байкоо салуусу, алардын акыл эсинде болжол менен орточо 50% сакталат. Окуучулардын окуу материалы менен практикалык аракеттенүүсү аларды кабыл алгандарынын акыл эсинде сакталышынын 90% түзөт» - деп белгилейт.

Бул методисттерди окутуунун мазмуну бардык көз караштан олуттуу ойлонуп чыгуусун жана кенже мектептик курактын окуучуларына жеткиликтүү ар түрдүү, кызыктуу, кызыктыруучу жана ошону менен катар эле жогорку таанып билүүчү кылып, окутуу өнүктүрүүчү, натыйжалуу болгондой, окуу ишмердүүлүгүн активдештиргендей кылып түзүүнү милдеттендирет.

«Башталгыч кыргыз класстарга орус тилин окутууну илимий-методикалык негизи»— деген экинчи главада окуучулардын тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенцияларын калыптандыруу планында кыргыз мектептеринин I-класстары үчүн орус тили боюнча окуу-методикалык комплекстерине аналитикалык обзор көрсөтүлгөн; окуучулардын билими, билгичтиги көндүмүнүн констатциялоочу жыйынтыктары келтирилген.

1985-1990 жылдары биздин республикада жалпы билим берүүчү мектептери үчүн окуу куралдары эле эмес, кошумча окутуу каражаттарын иллюстративдик колдонмолор, методикалык адабияттар, тексттер класстан тышкаркы окуу үчүн сөздүк даярдоонун, басмадан чыгаруунун планы иштелип чыккан; кыргыз мектептеринин бардык класстары үчүн орус тили боюнча Окуу-методикалык комплекстерди түзүү аракеттери көрүлгөн. Бул жылдары кыргыз мектептеринин 6 жаштык I-класстары үчүн окуу-методикалык комплекстери түзүлгөн. Ага К.А.Ташматованын «Мен орусча сүйлөйм», К.А.Ташматова жана А.В.Трускавец тарабынан түзүлгөн «Окуу комплексине методикалык колдонмо», «Мугалимдер үчүн китеп», «Иш дептери» аттуу колдонмолор кирген.

Азыркы күндө окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин I-классынын кыргыз окуучуларына орус тилин окутуу үчүн негизги жана туруктуу окуу куралы катары Б.С. Абайдулова жана Х.Б.Бугзовдун «Биринчи шаг» колдонмолору бардык жерде колдонулуп келет. I-класс үчүн орус тили боюнча аталган Окуу-методикалык комплекстеринде бир катар жакшы жактары менен катар эле, кемчиликтердин бар экендигин жүргүзүлгөн анализ көрсөттү.

«Биринчи кадам» колдонмосунда көп сандаган кайталанма предметтик сүрөттөргө орун берилген. Ошондой эле колдонмодо 60% сүрөт предметтик мүнөздө жана 40% сюжеттик, кырдаалдык сүрөттөр бар. Предметтик сүрөттөр окутулуп жаткан тема боюнча лексиканы бекемдеп, семантикалаштырууга мүмкүндүк берет. Предметтик сүрөттөр окуучулардын монологдук жана диалогдук кебинин көндүмдөрүн калыптандырат.

Биздин көз карашыбызда колдонмодогу сюжеттик сүрөттөр жетишсиз. Окуучунун монологдук, диалогдук кебинин көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн сюжеттик жана кырдаалдык сүрөттөр түрүндөгү кошумча көрсөтмөлүү окутуу каражаттары зарыл.

Заманбап мектептердин алдында компетенттик негизде окутуу милдети турат. Бул кенже курактагы окуучулардын оозеки кебин өнүктүрүү боюнча иштин жаңы методдорун, формаларын издөөнү талап кылат. Иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктү интерактивдик иш формасы катары уюштуруу, баланын чыгармачыл өсүүсүнө, алардын кептик көндүмүн жана билгичтигин жакшыртууга,

билгичтик менен окуусун калыптандырууда кепти өнүктүрүү боюнча методикалык колдонмо «Кыргыз мектептериндеги орус тили» предметинин билим берүүчүлүк, таанып билүүчүлүк жана социомаданий максатын ишке ашыруу боюнча милдеттер жана мезгилдин реалдуулугу эске алынышы зарыл.

Андан сырткары, кыргыз балдарга үндүк-сүйлөө базасын калыптандыруу мүмкүн эмес. Кенже курактагы окуучулар үчүн окуу материалын өздөштүрүүдө көрсөтмөлүү-образдык ой жүгүртүү, сезимдик кабыл алуу мүнөздүү.

Кенже курактагы окуучулар үчүн окуу материалын көрсөтмөлүү-образдуу ой жүгүртүү, сезимдик кабылдоо мүнөздүү, ошондуктан кептин мазмунун кабыл алуу үчүн окутуу процессинде сезимдик таянычты камсыздоо зарыл. Ушул максатта башталгыч мектептер үчүн окуу-методикалык комплекстерге маалыматты ар кандай планда берүүнү жана окутууда кыймылды камсыздоочу иллюстративдик жана үндүк көрсөтмө куралдарды максаттуу киргизүү зарыл.

Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучулары, орус тилин окутуунун биринчи жылынын аягында орус тили боюнча программанын талаптарына ылайык көрсөтүлгөн лексика-грамматикалык темалардын тегерегинде аудиолоштуруу жана сүйлөшүү көндүмүн элементардык деңгээлде өздөштүрүүсү шарт.

Программада I-класстын аякташы менен окуучуларда тилдик, кептик (коммуникативдик) социомаданий негизги компетенциялар калыптанышы зарыл экендиги бөлүнүп көрсөтүлгөн.

Контролдук баалоонун жыйынтыгы: Кыргызстандагы окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн бир катар мектептерде өткөрүлгөн текшерүүнүн жыйынтыктары программанын талаптарына ылайык окуучулардын билиминин, билгичтигинин, көндүмүнүн деңгээлин аныктоого мүмкүндүк берди.

Тажрыйба-эксперименталдык база катары билимин баалоо үчүн текшерүү жүргүзүлгөн Чүй областынын 5 мектеби алынды. Окуучулар үчүн тапшырмалар «Кыргыз, өзбек, тажик тилдүү мектептердин I-класстарына орус тили боюнча предметтик стандартынын» негизинде иштелип чыккан жана орус тили боюнча программалардын күтүлүүчү натыйжаларында укканын кайра кайталоо боюнча төмөнкүлөр айтылат:

– күнүмдүк кырдаалдагы пикир алышууда (тексттин аудиолоштурган үндөшүүсүндө 1 мүнөт) даана жана жайдан чыккан үндүн эң жөнөкөй фразасын жана кээ бир тааныш сөздөрдү түшүнөт.

– кептин негизги мазмунун (иллюстациялык таяныч менен тилди божомолдоп) түшүнөт.

– анча чоң эмес маалыматты кабыл алат жана түшүнөт.

Констатациялоо этабында окуучулардын аудиолоштуруу көндүмүнүн калыптануусу I-класста окуучу лексика-грамматикалык жана речтик темаларга ылайык, тандалган кырдаалдык картиналар сериясынын негизинде текшерилген.

Констатациялоочу баалоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, окуучулардын 23% аудиолошкон орусча кепти түшүнүү деңгээли жогору. Бул окуучулар I-класс лексика-грамматикалык материалын өздөштүргөн жана 10 сүйлөмдөн турган тапшырманын 9-10ун туура аткарган. Аудиолоштуруу көндүмүнүн калыптанышынын орточо деңгээли 32%, окуучулар билим деңгээлинин төмөндүгүн көрсөткөн, ал эми 17% окуучу өтө төмөн жооп бергендердин катарына киргизилген.

Бул констатациялоочу баалоого катышкан 165 окуучунун ичинен 74 бала (45%) орус тили боюнча программа талап кылган деңгээлде окуу материалын өздөштүрбөгөнүнөн кабар берет.

Окуучулардын оозеки кебине (монолог, диалог) жүргүзүлгөн анализ алар үчүн кыйыныраак аткарылган тааныш темага өз алдынча диалог же монолог курууну талап кылган тапшырма катары эсептелет, бул окуучулардын кеби элементардык деңгээлде да өнүкпөгөндүгүн күбөлөйт. Окуучулар уккан тексттине байланышкан репродуктивдүү мүнөздөгү тапшырмаларды жакшыраак аткара алышкан.

Иштин оозеки түрүн аткарууда окуучуларда кетирилген ката, көбүнчө кыргыз, орус тилдеринин ар кандай үндүк системасына байланышкан фонетикалык мүнөздөгү каталар болуп эсептелет.

Ошондой эле, кыргыз мектептеринин биринчи классында орус тилин окутуу процессине байкоо жүргүзүү жана текшерүүнүн жыйынтыгында окуучуларды аудиолоштуруу жана пикир алышуусунда кетирилген типтүү каталар бөлүнүп көрсөтүлдү.

Кетирилген каталардын кесепеттеринин бир катар себептеринин маанилүүлөрү катары, орусча туура сүйлөөгө үйрөтүү жумуштарынын жетишсиздиги, чыгармачыл мүнөздөгү тапшырмалардын жоктугу, окуу колдонмолорунун өркүндөтүлбөгөндүгү эсептелет.

Башталгыч кыргыз мектептеринде алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсу үчүн окуу-методикалык комплекстерине жана программаларына жүргүзүлгөн анализ, I-класстын окуучуларынын билимин текшерүүнүн маалыматтары үндүк жана иллюстративдик негизде тапшырмалардын жана көнүгүүлөрдүн системасын окуу процессине киргизүү зарылдыгы жөнүндө жыйынтыкка негиз берди.

Констатациялоочу эксперименттин жүрүшүндө алынган окуучулардын оозеки кебиндеги көйгөйлөр, үндүк жана иллюстративдик негизде окутуучу эксперименттин программасын иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгүн берди.

“Көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун негизинде кыргыз мектептеринин I-класстарына орус тилин эксперименталдык окутууну уюштуруу жана анын жыйынтыгы” аттуу 3-главада алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсунун этабында иллюстративдик жана үндүк көрсөтмөлүүлүктүн негизинде, орус тилин окутуунун иштелип чыккан методикасы инсандык-ишердүүлүк негизинде окуучулардын тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенцияларын калыптандырууга багытталган көнүгүүлөр жана тапшырмалар (рецептивдик, репродуктивдик, продуктивдик) сунушталды; тажрыйба-эксперименталдык иштин жыйынтыктары келтирилди.

Биз сунуштаган көнүгүүлөрдүн жана тапшырмалардын системасында окумуштуу П.Я. Гальпериндин жана анын акыл-эстин кыймылын этаптык калыптандыруу жөнүндө ыраатына таяндык.

Үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүккө көнүгүүлөрдү жана тапшырмаларды иштеп чыгууда салттуу окутуу методу менен катар эле, компетенттүүлүктү калыптандыруу милдетине көбүрөөк жооп берүүчү интерактивдүү методго чоң роль берилген.

Биздин теориялык изилдөөбүз жана практикалык тажрыйбабыздын негизинде үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктүн негизинде тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенцияны түзүүнүн модели иштелип чыкты.

Максаттуу компонент максат коюуну, милдетти аныктоону жана аны чечүүнү ичине алат. Мазмундук компонент башталгыч кыргыз мектептерине орус тилин бөтөн тил катары окутуунун жолдорун жана мазмунун эсепке алуу менен аныктайт. Концептуалдык компоненттин сунушталган модели жалпы дидактикалык жана окутуунун атайын принциптерин калыптандырат. Технологиялык компонентке принципке негизделип иштелип чыккан окутуунун стратегиясы, окутуунун ыкмалары, тапшырмалар жана көнүгүүлөр кирет.

Сунушталган моделдин жыйынтыгы болуп, башталгыч кыргыз мектептеринде I-класс үчүн орус тили боюнча предметтик стандарттын жана программалардын талаптар менен тилдик, коммуникативдик жана социомаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн иллюстративдик жана үндүк көрсөтмөлүүлүктү пайдалануу эсептелинет.

Кыргыз мектептеринин I-класстарына орус тилин окутуунун биз иштеп чыккан методикасынын натыйжалуулугун эксперименттик-тажрыйба ишинин жүрүшүндө ачып көрсөттүк.

Эксперименттин үйрөтүүчү этабынын аягында, **контролдук этапта**, окуучуларга тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенцияларды калыптандырууга багытталган тапшырмалар берилди.

Бир эле мектептин параллель класстары тажрыйбалык жана текшерүү топтун катышуучулары болду. Ар бир мектепте деңгээли боюнча бирдей тажрыйбалык жана текшерүү класстар тандалып алынды. Экспериментте 141 окуучу тажрыйбалык класс, ал эми 144 окуучу текшерүү класста болду.

Текшерүү класстарында окутуу салттуу окутуунун негизинде жүрдү. Тажрыйба класстын мугалимдери биз иштеп чыккан үндүк жана иллюстрациялык методдун негизиндеги тапшырмалар, көнүгүүлөр системасынын негизинде окутууну жүргүзүштү. Мында сүрөттүү жана кырдаалдык иллюстрациялык көрсөтмөлүүлүк, үндүк жазуулар колдонулду.

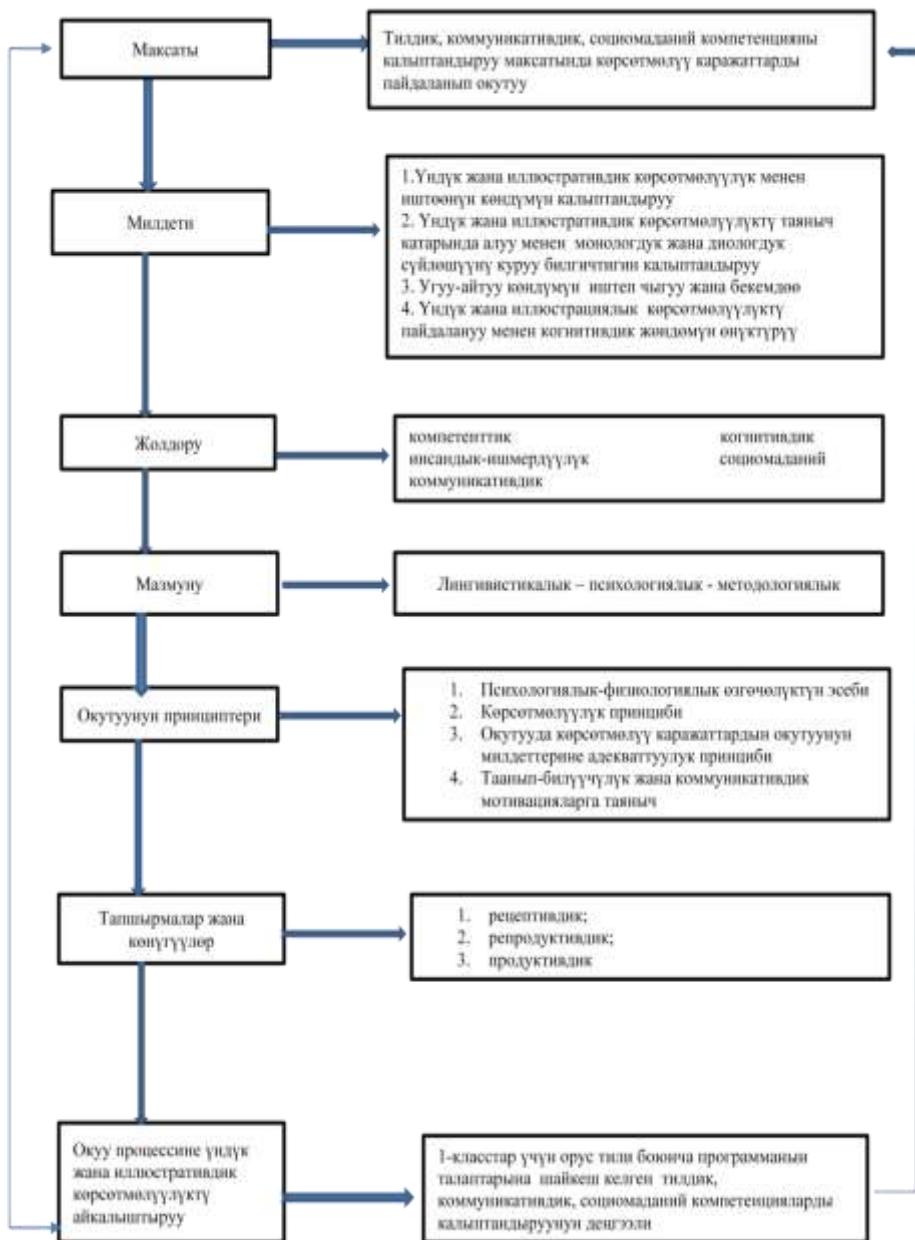
Үндүк жазууну угуп кайра айтып берүү көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча **баалоонун критерийлери төмөнкүдөй** иштелип чыкты:

Жогорку деңгээл: Окуучулар толугу менен тексттин мазмунун түшүнүп, 9/10 таршырманы аткарып жатышты. Толук түшүнүү (90-100%). Максималдуу кетирилген каталар (үндүк жазууга шайкеш келбеген сүрөттү тандоо) – 1.

Орто деңгээл: Окуучулар тексттин мазмунун түшүнүп, 7/8 тапшырманы аткарышты. Тексттин мазмунун 70% түшүнүштү. Каталардын саны (үндүк жазууга шайкеш келбеген сүрөттү тандоо) – 3.

Төмөнкү деңгээл: Окуучулар тексттин мазмунунун кээ бир жерлерин гана түшүнүп, 5/6 тапшырманы аткарышты. 50% мазмунун түшүнүштү. Каталардын саны (үндүк жазууга шайкеш келбеген сүрөттү тандоо) – 5.

Өтө төмөнкү деңгээл: Окуучулар тексттин мазмунунун кээ бир жерлерин гана түшүнүп, 5 тапшырманы аткарышты. 50% мазмунун түшүнүштү.

3.1-сүрөт. Үндүк жана иллюстрациялык көрсөтмөлүүлүктүн негизинде тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенцияларды калыптандыруунун модели.

3.1-таблица. Эксперименталдык жана контролдук класстардын окуучуларынын үндүк жазуунун тапшырмаларын аткаруусунун жыйынтыктары.

Мектептин аталышы	Окуучулардын саны	Жогорку деңгээл		Орточо деңгээл		Төмөнкү деңгээл		Өтө төмөнкү деңгээл	
		саны	%	саны	%			саны	%
Ваккер атындагы орто мектеп	тажрыйба 31	7	23%	14	45 %	5	16%	5	16%
Ваккер атындагы орто мектеп	текшерүү 32	4	12%	11	34%	8	26%	9	28%
Кант ш. № 4-орто мектеп	тажрыйба 28	8	29%	13	46 %	4	14%	3	11%
Кант ш. № 4-орто мектеп	текшерүү 29	4	14%	13	45%	5	17%	7	24%
Токмок ш. № 1-мектеп-гимназия	тажрыйба 27	8	30 %	12	44 %	4	15%	3	11%
Токмок ш. № 1-мектеп-гимназия	текшерүү 28	4	14%	12	43%	7	25%	5	18%
Панфилов району №1-орто мектеп	тажрыйба 28	6	22%	14	50%	4	14 %	4	14%
Панфилов району №1-орто мектеп	текшерүү 27	3	11%	11	41%	7	26%	6	22%
А.Осмонов атындагы орто мектеп	тажрыйба 27	6	22%	14	52 %	3	11 %	4	15%
А.Осмонов атындагы орто мектеп	текшерүү 28	3	11%	11	39%	6	21%	8	29%

Окуучулардын **монологдук кебинин** көндүмүн калыптандыруу деңгээлин аныктоо үчүн көрүү таянычы катары кептик тема боюнча: Үй-бүлө, Окуучулардын күнү, Балдар оюну, Бакчада жана талаада, Үй жана жапайы жаныбарлары деген сюжеттик сүрөттөр сунушталган.

Ар бир окуучу аңгеме түзүү үчүн сүрөт алган. Аңгеме түзүү үчүн 5 мүнөт убакыт берилген. Монологдук кебинин көндүмүнүн өнүгүш деңгээли мурда иштелип чыккан **баалоо ченеминин** негизинде аныкталган:

Жогорку деңгээл. Баяндоо мааниси боюнча бири-бирине байланышкан 3 сүйлөмдөн көбүрөөк түзүлүп, тапшырма аткарылган. Лексика-грамматикалык материал коюлган коммуникативдик милдетке ылайык кеп түшүнүктүү, фонетикалык ката жок.

Орточо деңгээл: Тапшырма аткарылган. Баяндоо бири-бирине байланышкан 2 сүйлөмдөн түзүлгөн. Сөздөрдү тандоодо жана аларды пайдаланууда так эместик боюнча кыйынчылыктар байкалган. Баяндоонун маанисин өзгөртпөгөн 1-2 фонетикалык катага жол берилет.

Төмөнкү деңгээл: Тапшырма аткарылган эмес. 1 сүйлөм түзүлгөн. Жетиштүү эмес сөздүк кору. Лексика-грамматикалык жана фонетикалык ката кездешет.

Өтө төмөн деңгээл: Тапшырма аткарылган эмес. Сүрөттөгү кээ бир элестер, предметтер аталган. Лексика-грамматикалык, фонетикалык каталар кездешет.

Окуучулардын кептик ишмердүүлүгүнүн монологдук формасына жүргүзүлгөн анализ 34%, ал эми текшерүү классындагы окуучулардыкы 19% көрсөткүчтө, монологдук кептин калыптандыруу жогорку деңгээлде экендигин көрсөттү.

Орто деңгээл тажрыйба класста 41%, текшерүү классында 44% көрсөттү.

Төмөнкү жана өтө төмөнкү деңгээл окуучулардын программалык материалды жакшы өздөштүрбөгөндүгүн күбөлөйт. Бул көрсөткүчтөр тажрыйба класстарында 25%, текшерүү классында 36% көрсөттү. Тажрыйба классынын окуучуларынын төмөнкү жана өтө төмөнкү деңгээлинин көрсөткүчү текшерүү классына караганда 11% төмөн болду. Орто эсеп менен эксперименталдык класстын окуучуларынын монологдук кебинин калыптаныш деңгээли, текшерүү классынын окуучуларына караганда 15% жогору.

3.2-таблица.- Сүрөттүн негизинде монологдук сүйлөшүүнүн эксперименталдык жана текшерүү класстарынын окуучуларынын жыйынтыгынын көрүнүшү.

Мектептин аталышы	Окуучулардын саны	Жогорку деңгээл		Орточо деңгээл		Төмөнкү деңгээл		Өтө төмөнкү деңгээл	
		саны	%	саны	%			саны	%
Ваккер атындагы орто мектеп	Тажрыйба 31	11	35%	13	42 %	5	16%	2	7%
Ваккер атындагы орто мектеп	Текшерүү 32	7	21%	14	43%	7	22%	4	12%
Кант ш. № 4- орто мектеп	Тажрыйба 28	11	39%	11	39 %	3	11%	3	11%
Кант ш. № 4- орто мектеп	Текшерүү 29	5	17%	13	45%	6	21%	5	17%
Токмок ш. № 1-мектеп-гимназия	тажрыйба 27	10	30 %	11	44 %	4	15%	2	11%
Токмок ш. № 1-мектеп-гимназия	Текшерүү 28	7	25%	11	39%	6	22%	4	14%
Панфилов району №1- орто мектеп	Тажрыйба 28	9	32%	12	43%	4	14 %	3	11%
Панфилов району №1- орто мектеп	Текшерүү 27	6	22%	11	40%	5	19%	5	19%
А.Осмонов атындагы орто мектеп	Тажрыйба 27	9	33%	10	37 %	5	18%	3	11%
А.Осмонов атындагы орто мектеп	Текшерүү 28	3	11%	15	54%	6	21%	4	14%

Жыйынтыктоочу этапта эксперименталдык окутууда тажрыйба жана текшерүү класстарынын окуучуларынын **диалогдук** кебинин көндүмдөрү текшерилди.

Окуучуларга лексико-грамматикалык теманы окутуунун тегерегиндеги тапшырмалар сунушталган. Диалогдук кептин өнүгүү деңгээлин баалоо үчүн, орус тили боюнча предметтик стандарттын жана программанын негизинде I-класстардын диалогдук кебин баалоонун критерийи (ченеми) иштелип чыккан.

Ченемдик документтердин негизинде I-класстын **диалогдук кебинин баалоонун төмөнкүдөй критерийи** иштелип чыкты:

Жогорку деңгээл: пикир алышууну баштап, ага аралашып жана жыйынтыктай алат; репликалар менен алмашууда кептин этикетинин нормаларын сактай алат. Лексико-грамматикалык материалды билет.

Орто деңгээл: пикир алышууну баштап, ага аралашып жана жыйынтыктай алат; кептик этикеттин нормасы ар дайым сакталбайт, бирок пикир алышуучунун түшүнүүсү кетирген катачылыктары көрсөтүлөт.

Төмөнкү деңгээл: Аңгемелешүү көндүмдөрү жок, суроо бере алат бирок аңгемелешүүдөгү жагдайды түшүнбөйт.

Өтө төмөнкү деңгээл: Аңгемелеше албайт. Сөздүк кору жетишсиз.

Тажрыйбанын текшерүү этабында окуучулар константирлөөчү этапта берилген тапшырмаларды аткарышты. Окуучулар жупта иштешти. Аларга кырдаалдык сүрөттөр боюнча диалог түзүү сунушталды. Тапшырма – Сүрөттөгү каарман болсо өздөрүн кандай алып жүрөт элечер? - деген суроо коюлду.

Окуучулардын диалогдук кебинин өнүгүшүн деңгээлин аныктоочу билимин баалоонун жыйынтыгы 3.3-таблицада көрсөтүлгөн.

3.3-таблица. - Эксперименталдык жана текшерүү класстарынын окуучуларынын диалогдук кебин өнүктүрүүнүн деңгээли

Мектептин аталышы	Окуучулардын саны	Жогорку деңгээл		Орто деңгээл		Төмөнкү деңгээл		Өтө төмөнкү деңгээл	
		саны	%	саны	%	саны	%	саны	%
Ваккер атындагы орто мектеп	Тажрыйба 31	6	19%	19	61 %	3	10%	3	10%
Ваккер атындагы орто мектеп	Текшерүү 32	4	12%	15	47%	6	19%	7	22%
Кант ш. № 4-орто мектеп	Тажрыйба 28	7	25%	14	50 %	4	14%	3	11%
Кант ш. № 4-орто мектеп	Текшерүү 29	3	10%	16	55%	6	21%	4	14%
Токмок ш. № 1-мектеп-гимназия	Тажрыйба 27	7	26 %	14	52 %	4	15%	2	7%
Токмок ш. № 1-мектеп-гимназия	Текшерүү 28	4	14%	12	43%	7	25%	5	18%
Панфилов району №1-орто мектеп	Тажрыйба 28	6	22%	15	50%	4	14 %	3	14%
Панфилов району №1-орто мектеп	Текшерүү 27	3	11%	14	41%	5	26%	5	22%
А.Осмонов атындагы орто мектеп	Тажрыйба 27	4	22%	16	52 %	4	11 %	3	15%
А.Осмонов атындагы орто мектеп	Текшерүү 28	2	11%	15	39%	6	21%	5	29%

Окуучулардын диалогдук формадагы кебине жүргүзүлгөн анализде эксперименталдык класстын окуучулары 23% жана текшерүү классы 12% диалогдук кебинин калыптанышы жогорку деңгээлде экендигин көрсөттү.

Окуучулардын орточо деңгээли тажрыйба классынын окуучулары 53% жана текшерүү классынын окуучулары 45% көрсөткүчтө болду.

Төмөнкү жана өтө төмөнкү деңгээл окуучулардын программалык материалды жакшы өздөштүрбөгөнүнөн кабар берет. Эксперименталдык класстын окуучуларынын диалогдук кебинин төмөнкү жана өтө төмөнкү деңгээли текшерүү классына караганда 19% төмөн.

Окуучулардын диалогдук кебинин калыптаныш деңгээли орточо тажрыйба класстын окуучулары текшерүү классынын окуучуларына караганда 16% жогору.

Биринчи класстын диалогун анализдөөдө биз тажрыйба классынын балдарынын диалогдук кебинин сапаты сезилээрлик жогорулагандыгын белгиледик. Диалог кеңири, көркөм жана сөздүктүн кору да бай болду.

Биринчи класстардын көркөм каражаттар менен окутуунун негизинде диалог жана монолог түзүү тапшырмасында текшерүү жана тажрыйба класстарынын окуучуларында **фонетикалык каталардын** кетиши байкалды.

Монологдук жана диалогдук сүйлөшүүнү түзүүдө окуучулардын кетирилген фонетикалык анализ каталардын көпчүлүгү нукура кыргыздыкы болуп эсептелбеген: х, ц, в, щ, ж тыбыштарына байланышкан каталар экендигин көрсөттү. Окуучулар бул тыбыштарды орусча сөздөрдө эне тилиндеги окшош тыбыштарга алмаштырышат. Балдар үчүн үндөшпөгөн, ошондой эле кыргыз тилине мүнөздүү эмес үнсүздөр менен айкашкан сөздөр көбүрөөк кыйынчылык туудурат. Бирок окутуунун туура эмес уюштурулушу окуучулардын бул тыбыштарды эне тилиндеги тыбыштар менен алмаштырышын улантууга түрткү берет.

Үндүк колдонмону окуучулардын айтуу көндүмүн өнүктүрүүчү каражат катары пайдалануу, окуучулардын кебинде фонетикалык каталарды кыскартууга мүмкүндүк берди. Диссертациянын 3.2.4-таблицасында берилген маалыматтар тажрыйба класстарынын окуучуларынын кебиндеги фонетикалык каталар, текшерүү классынын окуучуларынан орто эсеп менен 10% төмөн экендигин күбөлөйт.

Окуучулардын тилдик жана коммуникативдик жактан өнүктүрүүнүн ажырагыс бөлүгү болуп **социомаданий компетенциясын** калыптандыруу болуп эсептелет.

Кыргыз мектептеринин I-класстары үчүн орус тили боюнча программа төмөнкүдөй социомаданий билим жана билгичтиктерди аныктайт:

- Россияда кабыл алынган кептик этикеттик норманы сактоо;
- балдар фольклорунан кээ бир чыгармаларды билүү жана аткаруу.

Бул нормативдик документтин негизинде биз бул компетенцияларды калыптандыруу планында үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктүн натыйжалуулугун аныктоого мүмкүндүк берүүчү I-класстын окуучуларынын социомаданий компетенциясын баалоонун критерийин иш теп чыктык.

Жогорку деңгээл: Окуучулар кептик этикеттин: таанышууда, кечирим суроодо, ыраазычылык билдирүүдө, жардам сурап кайрылгандагы 4 формуласын билет. 2-3 орус эл жомогун, 3 төн көбүрөөк ырды, 3төн ашык орус ысымдарын билет.

Ортоңку деңгээл: Окуучулар кептик этикеттин 2 формуласын, 1 орус элинин жомогун, 1 ырды, 1-2 орус ысымдарын билет.

Төмөнкү деңгээл: Окуучулар кептик этикеттин 2 формуласын, жомокторду, ырларды билбейт, бир орус ысымын айта алышы мүмкүн.

Тажрыйба жана текшерүү класстарынын окуучуларынын социомаданий компетенциясынын деңгээлинин жыйынтыгын жарыялаганда, социомаданий компетенциянын калыптануу деңгээли текшерүү классынын окуучуларыныкы 16%, тажрыйба класстарынын окуучуларыныкы 38% көрсөткүчтө жогору экендигин көрдүк.

Орточо деңгээл тажрыйба класстын окуучуларыныкы 51%, текшерүү классынын окуучуларыныкы 54% түздү

Төмөнкү деңгээл тажрыйба класстарынын окуучуларыныкы 11% жана текшерүү классынын окуучуларыныкы 29% түздү.

Орто эсеп менен социомаданий компетенциянын калыптаныш деңгээли тажрыйба класстарыныкы, текшерүү класстарыныкына караганда 19% жогору.

Тажрыйба жана текшерүү класстарына жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыгы 3.4-таблицада берилген.

3.4-таблица.– Текшерүү жана тажрыйба класстарынын окуучуларынын социомаданий компетенцияларынын калыптаныш деңгээли

Мектептин аталышы	Окуучулардын саны	Жогорку деңгээл		Орточо деңгээл		Төмөнкү деңгээл	
		саны	%	саны	%	саны	%
Ваккер атындагы орто мектеп	Тажрыйба 31	14	45%	15	49 %	2	6%
Ваккер атындагы орто мектеп	Текшерүү 32	8	25%	17	53%	7	22%
Кант ш. № 4-орто мектеп	Тажрыйба 28	12	43%	13	46 %	3	11%
Кант ш. № 4-орто мектеп	Текшерүү 29	4	14%	19	65%	6	21%
Токмок ш. № 1-мектеп-гимназия	Тажрыйба 27	10	37 %	14	52 %	3	11%
Токмок ш. № 1-мектеп-гимназия	Текшерүү 28	5	18%	14	50%	9	32%
Панфиловрайону №1-орто мектеп	Тажрыйба 28	9	32%	15	54%	4	14 %
Панфилов району №1-орто мектеп	Текшерүү 27	3	11%	15	56%	9	33%
А.Осмонов атындагы орто мектеп	Тажрыйба 27	9	33%	15	56 %	3	11%
А.Осмонов атындагы орто мектеп	Текшерүү 28	3	11%	14	50%	11	39%

Тажрыйба-эксперименталдык иштин жана контролдук билимин баалоодон алынган жыйынтык, башталгыч кыргыз мектептеринин I-класстарынын окуучуларынын тилдик, коммуникативдик жана социомаданий компетенцияларынын калыптаныш деңгээли бардык көрсөткүчтө тажрыйба токтордо текшерүү топторуна караганда 16% жогору экендигин бекемдөөгө негиз берди, бул тажрыйбалык окутуу этабындагы биздин жүргүзгөн ишибиздин натыйжалуулугун күбөлөндүрөт. Алынган жыйынтыктар үндүк жана

иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктүн компетенттик негизде окуу процессине киргизилгендиги үчүн мүмкүн болду.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ

1. Заманбап шартта башталгыч кыргыз мектептеринин I-классынын окуучуларынын тилдик, коммуникативдик жана социомаданий компетенттүүлүгүн калыптандырууда окуу процесси инсандык-ишмердүүлүк жол аркылуу жана компетенттик негизде түзүлүшү шарт;

2. Окуучунун инсандыгын, анын өнүгүүсүн калыптандыруу үчүн компетенттүүлүктүн негизинде окутуунун каражаттарын кайрадан иштеп чыгуу керек.

3. Окуучулардын тилдик, коммуникативдик жана социомаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессин камсыздоочу көрсөтмөлүү каражаттар кептик ишмердүүлүктүн түрүн калыптандыруу механизмине адекваттуу болушу шарт;

4. Башталгыч кыргыз мектептериндеги алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсунун мезгилинде көрсөтмөлүү каражаттар аркылуу аудиолоштурууну жана сүйлөшүүнү калыптандыруунун көрсөтмөлүү каражаты катары, үн жазуу жана иллюстарциятивдик көрсөтмөлүүлүк эсептелет;

5. Компетенттүүлүктүн негизинде үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүккө тапшырмалар жана көнүгүүлөр системасы П.Я.Гальпериндин жана анын акыл-эстик таасирди калыптандыруу тартибине таянуу зарыл;

6. Үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктү иштин интерактивдүү формасы катары уюштуруу балдардын чыгармачыл потенциалын өнүктүрүүнү, алардын кептик көндүмүн жана билгичтигин жакшыртуунун шарттайт, окуу билгичтигин калыптандырат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Окуу-нормативдик докумендерде (предметтик стандарттар, программалар, лекциялык жана фразеологиялык минимумда) социомаданий компетенцияны калыптандыруу боюнча жалпы талаптар менен катар, орус фольклорунун чыгармаларын, ырларды, орус ысымдарын билүүнү I-класстын окуучулары өздөштүрүүсү үчүн милдеттүү тизмеге киргизүү зарыл. Сунушталган тизмеде окуучуларга жеткиликтүү «Репка», «Колобок», «Теремок», Курочка Ряба»; Агнии Бартонун «Мишка», «Зайка», «Наша Таня», «Лошадка» ырлары, Корнея Чуковскийдин «Телефон», Самуила Маршактын «Робин Бобин» ырларынан үзүндү, ж.б. балдар ырларын киргизүү зарыл.

2. «Биринчи кадам» окуу китебине методикалык колдонмодо иштин коллективдүү жана индивидуалдык формалары менен катар окуучулардан тилдик, коммуникативдик жана социомаданий компетенциясын калыптандыруу милдеттерине ылайыктуураак окуучулар менен иштөөнүн интерактивдүү түрүн киргизүү абзел.

3. Кыргыз мектептердин I-класстары үчүн жаңы муунга компетенттик негизде окуу-методикалык комплексин (окуу китебин, методикалык колдонмо, үндүк, иллюстративдик колдонмо, алмаштыруучу материал) иштеп чыгуу зарыл.

Диссертациялык иштин жыйынтыктары автордун төмөнкү эмгектеринде чагылдырылган:

1. Нуркулова, М.Р. Методика чтения сказки детям дошкольного возраста [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник КГУ им. И.Арабаева. - 2011. – № 2. - С.66-68.
2. Нуркулова, М.Р. Формирования коммуникативных умений и навыков младших школьников на основе наглядности [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник КГУ им. И.Арабаева. - 2012. - № 2. - С.272-275.
3. Нуркулова, М.Р. О предварительном устном курсе русского языка в кыргызской школе [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник КГУ им. И.Арабаева (спец.вып). - 2013. – С.191-193.
4. Нуркулова, М.Р. Проблемы обучения русскому языку в первом классе кыргызской школы [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник КГУ им. И.Арабаева (спец.вып). - 2013. – С.178 -181.
5. Нуркулова, М.Р. Современные подходы к обучению русскому языку учащихся начальной кыргызской школы [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник КГУ им. И.Арабаева. - 2014. - С.83-85.
6. Нуркулова, М.Р. Методика использования наглядности на уроках русского языка в начальной школе [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник КГУ им. И.Арабаева. - 2015. – С.42-44.
7. Нуркулова, М.Р. Предварительный устный курс русского языка в начальной кыргызской школе [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник современной науки. - Волгоград, 2016. - №7(19) . – Ч. 2. - С.55-58.
8. Нуркулова, М.Р. Специфика обучения русскому языку в первом классе кыргызской школе [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник современной науки. - Волгоград, 2016. - №7(19) . – Ч. 2. - С.59-64.
9. Нуркулова, М.Р. Специфика обучения русскому языку в первом классе кыргызской школе [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета им. Носира Хусрава. – Курган-Тюбе, 2016. – 1-2 (37). - С.95-100.
10. Нуркулова, М.Р. Реализация принципа наглядности в процессе обучения русскому языку в начальной школе [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник КГУ им. И.Арабаева. - 2016. – № 2. - С. 268-272.
11. Нуркулова, М.Р. Использование звукового пособия на уроке русского языка в начальной школе [Текст] / М.Р. Нуркулова // Вестник КГУ им. И.Арабаева. - 2016. – № 2. - С.300-302.
12. Нуркулова, М.Р. Истории в рисунках: учебно-методическое пособие по русскому языку для учащихся I класса [Текст] / М.Р. Нуркулова, Д.К. Омурбаева. – Бишкек, 2016. – 45 с.
13. Нуркулова, М.Р. Говорим правильно: учебно-методическое пособие по русскому языку для учащихся I класса [Текст] / М.Р. Нуркулова, Д.К. Омурбаева. – Бишкек, 2016. – 25 с.

Нуркулова Марыйпа Рыскельдиевнанын «Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде алдын ала өткөрүлүүчү орус тилинин оозеки курсунда көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун лингводидактикалык негиздери» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (орус тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: көрсөтмөлүүлүк, үндүк көрсөтмөлүүлүк, иллюстративдик көрсөтмөлүүлүк, компетенциялар, тилдик компетенция, коммуникативдик компетенция, социомаданий компетенция.

Изилдөөнүн объектиси: окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 1-класстарын окутууда орус тилин окутуунун методикасын өркүндөтүү процесси

Изилдөөнүн предмети: окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 1-класстарына орус тилин көрсөтмөлүү окутуу каражаттарын пайдалануу менен окутуу аркылуу окуучунун тилдик, коммуникативдик, социомаданий компетенцияларын калыптандыруу

Изилдөөнүн максаты: компетенттик негиздекөрсөтмөлүүлүктү пайдалануу методикасынын лингводидактикалык негизиндерин иштеп чыгуу жана окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде алдын ала өтүлүүчү оозеки орус тилин окутууда көрсөтмөлүү каражаттарды пайдалануунун натыйжалуу методдорун табуу

Изилдөөнүн методдору: теоретикалык: лингвистикалык анализ, изилдөөнүн темасы боюнча психолого-педагогикалык, дидактикалык жана методикалык адабияттар; колдонулуп жаткан куррикулумду, окуу-методикалык комплексттерди жана программаларды анализдөө; эмпирикалык: окуу процессине байкоо жүргүзүү, мугалим, окуучулар менен аңгемелешүү; болжолдуу оозеки курс мезгилинде башталгыч класстын окуучуларынын орус тилинен оозеки кебинин динамикасын калыптандыруусуна байкоо жүргүзүү; педагогикалык эксперимент жүргүзүү; окуучулардын жоопторун сапаттык жана сандык жактан анализдөө; маалыматтарды статистикалык жактан кайрадан иштеп чыгуу.

Илимий жаңылыгы: башталгыч мектепте орус тилин окутуунун методикасынын лингводидактикалык негизи, ошону менен бирге, кыргыз мектептеринде алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсунда көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун методикасы иштелип чыкты; компетенттик негизде алдын ала өтүлүүчү орус тилинин оозеки курсунда үндүк, графикалык жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктү пайдалануунун методикасы иштелип чыгып жана жайылтылды; 1-класстарга орус тили сабагында үндүк жана иллюстративдик көрсөтмөлүүлүктү пайдалануу боюнча тапшырмалардын жана көнүгүүлөрдүн системасы иштелип чыкты; көрсөтмөлүү каражаттардын негизинде орус тилин кыргыздарга үйрөтүүнүн алгачкы этабында окуучулардын социомаданий, коммуникативдик, тилдик компетенцияларын калыптандыруунун модели иштелип чыкты.

Практикалык сунуштар башталгыч мектептерде орус тилин окутуунун методикасы боюнча атайын курстарды иштеп чыгууда пайдаланылышы мүмкүн; диссертациялык иштин материалдарын кыргыз мектептеринин 1-класстары үчүн орус тили боюнча азыркы окуу-методикалык комплекстеринин авторлору пайдаланышы мүмкүн; ар кандай көрсөтмөлүүлүктү пайдалануу менен сунушталган көнүгүүлөр жана тапшырмалар системасы мугалимдерге практикалык жактан көмөк көрсөтүп, орус тили сабагында тапшырмаларды түзүүдө колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Нуркуловой Марыйпы Рыскельдиевны на тему: «Лингводидактические основы использования наглядности в период предварительного устного курса русского языка в школах с кыргызским языком обучения» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (русский язык)

Ключевые слова: наглядность, звуковая наглядность, иллюстративная наглядность, компетенции, языковая компетенция, коммуникативная компетенция, социокультурная компетенция.

Объект исследования: процесс совершенствования методики преподавания русского языка при обучении учащихся I-х классов школ с кыргызским языком обучения.

Предмет исследования: формирование языковых, коммуникативных, социокультурных компетенций учащихся-кыргызов I-х классов при обучении русскому языку с использованием наглядных средств обучения.

Цель исследования состоит в разработке лингводидактических основ методики использования наглядности на компетентностной основе и выявление эффективности методики использования наглядных средств обучения в предварительном устном курсе русского языка в начальной кыргызской школе.

Методы исследования: теоретические: анализ лингвистической, психолого-педагогической, дидактической и методической литературы по теме исследования; анализ действующих куррикулов, программ и учебно-методических комплексов; эмпирические: наблюдение за учебным процессом, беседы с учителями и учащимися; наблюдения за динамикой формирования русской устной речи младших школьников в период предварительного устного курса; проведение педагогического эксперимента; количественный и качественный анализ ответов учащихся; статистическая обработка данных.

Научная новизна: Разработаны лингводидактические основы методики использования наглядности в предварительном устном курсе русского языка в кыргызской школе; разработана и внедрена методика использования звуковой и иллюстративной наглядности в предварительном устном курсе русского языка на компетентностной основе; предложена система заданий и упражнений по использованию звуковой и иллюстративной наглядности на уроках русского языка в I классе; разработана модель формирования языковых, коммуникативных, социокультурных компетенций учащихся-кыргызов на первоначальном этапе обучения русскому языку на основе наглядных средств обучения.

Практические рекомендации могут быть использованы при разработке спецкурсов по методике преподавания русского языка в начальной школе; материалы диссертационной работы могут быть использованы авторами учебно-методических комплексов по русскому языку для I класса кыргызской школы; предложенная система упражнений с использованием различных видов наглядности окажет практическую помощь учителям и может быть применена при составлении заданий к урокам русского языка.

SUMMARY

Of the thesis of Nurkulova Maryypa Ryskeldiyevna on a subject: "Linguo-didactic bases of use of presentation in the period of a preliminary oral course of Russian at schools with the Kyrgyz language of training" for a degree of the candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.02 – the theory and a technique of training and education (Russian Language)

Keywords: presentation, sound presentation, illustrative presentation, competences, language competence, communicative competence, sociocultural competence.

Object of research: process of improvement of a technique of teaching Russian when training pupils I-x classes of schools with the Kyrgyz language of training.

Objective of the research: formation of language, communicative, sociocultural competences of Kyrgyz pupils I-x classes when training in Russian with use of evident tutorials.

The research objective consists in development of linguo-didactic bases of a technique of use of presentation on a competence-based basis and detection of efficiency of a technique of use of evident tutorials in a preliminary oral course of Russian at elementary Kyrgyz school.

Methods of the research: theoretical: the analysis of linguistic, psychology and pedagogical, didactic and methodical literature on a research subject; the analysis of the operating curriculum, programs and educational and methodical complexes; empirical: observation of educational process, conversations with teachers and pupils; observations of dynamics of formation of the Russian oral speech of younger school students in the period of a preliminary oral course; carrying out a pedagogical experiment; quantitative and qualitative analysis of answers of pupils; statistical data processing.

Scientific novelty: Linguo-didactic bases of a technique of use of presentation in a preliminary oral course of Russian at the Kyrgyz school are developed; the technique of use of sound and illustrative presentation in a preliminary oral course of Russian on a competence-based basis is developed and introduced; the system of tasks and exercises on use of sound and illustrative presentation at Russian lessons in the I class is offered; the model formation of language, communicative, sociocultural competences of Kyrgyz pupils at an initial grade level to Russian on the basis of evident tutorials is developed.

Practical recommendations can be used when developing special courses by a technique of teaching Russian at elementary school; materials of dissertation work can be used by authors of the operating educational and methodical complex on Russian for the I class of the Kyrgyz school; the offered system of exercises with use of different types of presentation will give practical help to teachers and can be applied by drawing up tasks to Russian lessons.